

УДК 321.6/8

Концепція «залученості в процес ретрадиціоналізації» як альтернатива подальшого розвитку політики України

Г.А. ЛАВРИНЕНКО

Донецький національний університет, м. Вінниця, E-mail: lavryk@mail.ru

Авторське резюме

У контексті дослідження трансформації політичної системи автором була розроблена концепція «залученості в процес ретрадиціоналізації», в рамках якої розглядалися особливості діяльності президентів України під час їх каденції.

За результатами аналізу була вибудована відповідність політики кожного з президентів певній стратегії. Так, Л. Кравчук обрав стратегію «раціональної залученості», характерною ознакою якої було збереження традиційних цінностей, необхідних на початковому етапі трансформаційного шляху. Стратегія Л. Кучми продовжувала політику свого попередника та відповідала «обмеженій залученості», підкреслювалася спадковість методів ведення політики з часів існування СРСР. Обрання чіткого курсу на всебічну демократизацію та подолання загрози «перспективи політичного застою» стали характерними ознаками стратегії «непримиренності до залученості», використовуваної В. Ющенком. Яка, в свою чергу, виступила в якості альтернативного шляху розвитку держави та відрізнялася від політики попередніх президентів за багатьма параметрами. В. Янукович продовжив політику Л. Кравчука та Л. Кучми й обрав стратегію «повної залученості», що характеризувалася зменшенням демократичних прав і громадянських свобод, що спричинило перетворення «проблемної демократії» в Україні на «гібридний режим».

У підсумку автор зазначає, що дослідження динаміки тенденцій ретрадиціоналізації в політичному житті України має важливе значення, оскільки під час трансформаційних перетворень у демократичному напрямку необхідно враховувати різні сценарії розвитку політичних подій та їх можливих наслідків, а також досвід пострадянських країн на шляху «воскресіння» і розвитку «радянських традицій».

Ключові слова: ретрадиціоналізація, трансформація, раціональна залученість, обмежена залученість, непримиренність до залученості, повна залученість, гібридний режим.

Conception of «involvement in the process of retraditionalization» as an alternative of further development policy of Ukraine

G.A. LAVRYNENKO

Donetsk national university, Vinnycya, Ukraine, E-mail: lavryk@mail.ru

Abstract

In the context of research of the transition of political system the author developed the concept of «involvement in the process of retraditionalization» in which are reviewed major elements of activities of the presidents of Ukraine during their tenure.

The analysis was based on compliance policies of each of the presidents of certain strategies. Leonid Kravchuk chose the strategy of «rational involvement», the characteristic sign of which was the preservation of traditional values, necessary at the initial stage of the transformation path. Leonid Kuchma continued the policy of his predecessor and corresponded to «limited involvement», the emphasis was on the continuity of the methods of conducting politics from the times of the existence of the USSR. The choice of a clear course for comprehensive democratization and overcoming the threat of «political stagnation» became characteristic signs of the strategy of «intransigence to involvement», used by Viktor Yushchenko. Which, in its turn, became an alternative path of development of the state and distinguished itself from the politics of the previous presidents by many parameters. Viktor Yanukovich continued the policy of Leonid Kravchuk and Leonid Kuchma and chose the strategy of «full involvement», which was characterized by a reduction of democratic rights and civil freedoms, which led to the transformation of «problematic democracy» in Ukraine into a «hybrid regime».

© Г.А. Лавриненко, 2015

chuk chosen strategy of «rational involvement», a characteristic feature of which was to preserve traditional values required in the initial stage of the transformation path. The strategy of L. Kuchma continues the policy of his predecessor and meets of «limited involvement», emphasized heredity methods of policy since the days of the Soviet Union. The election of a clear course towards full democratization and overcoming threats of «political stagnation prospects» were the characteristics of the strategy of «intransigence to involvement» used V. Yushchenko. Which, in turn, acted as an alternative way of development of the state and different from the policy of previous presidents in many ways. V. Yanukovich has continued the policy of L. Kravchuk and L. Kuchma and has chosen the strategy of «full involvement», which was characterized by reduction of democratic rights and civil liberties, which led to the transformation of «the problematic democracy» in Ukraine to «hybrid mode».

In the end, the author notes that the research of dynamics of retraditionalization trends in Ukraine's political life is important, because during the transformations in a democratic direction must take into account different scenarios of political events and their possible consequences and the experience of post-Soviet countries on the path of «resurrection» and development «soviet traditions».

Key words: retraditionalization, transformation, rational involvement, limited involvement, intransigence to involvement, full involvement, hybrid mode.

Постановка проблеми. Пожвавлення та реанімація традицій «до радянських» на пострадянському просторі простежується по цілому ряду параметрів - від державності та національної ідентичності, культури і релігії до різного роду партикуляризмів (етнічних, територіальних). Процес відродження традицій має, щонайменше, два історичних сенси - або повернення в минуле, як рух назад, або відродження минулого, але в порядку висхідного, а не зрозумілого руху.

Обидва сенси даного відродження традицій в різній мірі структурують трансформаційні процеси. Слід зазначити, що саме від політики президентів залежить, в якому напрямку буде рухатись держава, що знаходиться на етапі переходу від тоталітаризму до демократії.

Вищезазначені питання потребують більш детального теоретичного обґрунтування, задля розробки конкретних пропозицій по підвищенню ефективності ведення політики в перехідних суспільствах, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. Питаннями пошуку альтернативних варіантів подальшого розвитку держав пострадянського простору та України зокрема займаються переважно вітчизняні науковці (В. Гельман, М. Чешков, О. Гаман-Голутвина, І. Локшин та ін.) [2].

Вони розробляють концепції найбільш оптимального переходу від тоталітаризму до демократії, торкаючись питання можливості виникнення проміжних форм та швидкого подолання можливих труднощів, які виникають на трансформаційному шляху держави.

Що стосується питань виникнення та вкорінення «гібридних режимів», то вони викликають інтерес як у іноземних науковців (Ф. Шмітер, С. Хантінгтон, Г. О'Доннелл) [6], так і у дослідників з пострадянського простору (О. Тургаєв, О. Хренов, М. Гайдар, І. Клямкін) [1], які в першу чергу приділяють увагу передумовам виникнення таких форм політичних режимів, конструктивним або деструктивним наслідкам, які виникають в результаті політики президентів, а також займаються пошуком найбільш ефек-

тивних варіантів виходу з кризових ситуацій. Автор ставить перед собою мету проаналізувати концепцію «залученості в процес ретрадиціоналізації», як альтернативу подальшого розвитку політики України.

Виклад основного матеріалу. У 1991 році п'ятнадцять республік Радянського Союзу почали важкий шлях будівництва незалежних держав і жодна з тих, хто вибрав демократичний спосіб устрою суспільства, не пройшла «тест двома передачами влади» Хантінгтона. Тому стало можливо ефективність проведених політичних перетворень, які більше відносяться до «будівництва нації», а не консолідації її демократії, оцінити мінімалістськими параметрами процесу ретрадиціоналізації, а саме – ступенем подолання «генетичного страху» всієї еліти колишніх радянських республік перед втратою влади і наслідками цієї втрати («мириться краще зі знайомим злом...») [4, с. 38].

Неоднозначність протікання процесів ретрадиціоналізації на пострадянському просторі, тобто потенційне повернення до «радянських політичних цінностей», залежить від «симптомів страху нинішньої влади»: чим жорсткіше був пострадянський режим і чим більшими владними повноваженнями він володів, тим сильніше страхи за «безповоротно втраченим» [4, с. 41]. Особливо сильний цей страх у політиків, які постійно або з перервою стоять біля «керма правління» з радянських часів, так як абсолютно непередбачувані події завтрашнього «політичного дня», а ностальгія «за Союзом» велика. У пострадянських безпартійних політиків набір страхів іншого роду: від особистої безпеки, кадрових зльотів і падінь до загрози переділу власності. Від подібних страхів, а відповідно від спроб «введення радянських правил політичної гри» позбавлені політики-демократи. Тому що є повага до відставних політиків, є надія, що їхня партія у владу все одно повернеться, а також мінімальний страх переслідування за те, що ти зробив за свою політичну кар'єру.

Політичні лідери в більшості з пострадянських країн не проявляють жодних ознак серйозних ініціатив щодо демократичних реформ.

Причому лідери 7 з 9-ти пострадянських країн - відносно молоді, і це приховує у собі небезпеку для демократії. Тільки в 2-х країнах колишнього СРСР лідери - прихильники «сильної руки» - старіше 70 років. Таким чином, у владі лідери, котрі за поточними параметрами можуть правити довгий час на «заслугах минулого». А це означає невиправдані сподівання народу на проведення демократичних реформ. Ці країни дійсно стоять перед перспективою політичного застою на тривалу перспективу, тобто «розквіту» ретрадиціоналізації. Отже, такий розвиток політичного життя пострадянських країн виявився цілком передбачуваним [3, с. 12].

Одним з варіантів подальшого розвитку політики України є концепція «залученості в процес ретрадиціоналізації», яка будується на ряді базових принципів [1].

По-перше, Росія, як правонаступниця Радянського Союзу, своїм прикладом розвитку економіки і політики є аргументом на користь «союзу непорушних республік вільних».

По-друге, «залученість» передбачає стійку прихильність принципам «демократії радянського типу».

По-третє, стратегія «залученості» повинна виходити з довгострокових перспектив з можливими втратами в короткострокові періоди часу.

По-четверте, стратегія «залученості» спрямована на стимулювання зміни поведінки нових демократичних лідерів і водночас «спонсування» і підтримку авторитарних лідерів у справі просування до влади.

Ці загальні принципи повністю застосовні в Україні. Становлення і розвиток українських політичних інститутів знаходиться в прямій залежності від обраного курсу побудови суспільства і «політичних поглядів» президента, який переміг на чергових виборах. Протягом усього періоду незалежності України громадянське суспільство формувалося за принципом «батога» (обмеження політичних і громадянських свобод, тобто повернення до «старого радянського режиму») і «пряника» (розширення повноважень і свобод, тобто демократичний вибір), що можна наочно проілюструвати діаграмами (рис. 1-4).

Слід зазначити, що найменший показник означає поширення демократичних цінностей, розширення прав і свобод громадянського суспільства. А відповідно найбільший - демонструє прихильність до тенденцій ретрадиціоналізації, які відбуваються паралельно з процесами обмеження функціонування громадянського суспільства [5, с. 245].

У перші роки незалежності перший президент Л. Кравчук в значній мірі розширив політичні права та громадянські свободи українців у порівнянні з «радянськими» (рис. 1).

Це було пов'язано з ейфорією, в якій перебували українці та український лідер після розпаду СРСР. У наступні (1993-1994) роки в результаті політики, що проводилася Л. Кравчуком і його командою, значно посилювалися пре-

зидентський вплив на дані критерії, тим самим була обмежена сфера їх поширення. В Україні, яка є «ключовою» в регіоні і прикладом реформ для своїх сусідів на Сході, «відбулося зниження демократичних показників», зафіксовано прояв авторитарних тенденцій, відсутність просування у вдосконаленні демократії. Таку політику можна охарактеризувати як раціональну, оскільки «запаморочення від отриманої свободи» тривало недовго, а процес становлення державності вимагав постійного контролю та концентрації уваги на поставлених завданнях.

Таким чином, політику Л. Кравчука можна охарактеризувати як стратегію «раціональної залученості», яка заснована на збереженні традиційних цінностей, необхідних на початковому етапі трансформаційного шляху України.

У політиці другого президента можна виділити два етапи, які збігаються з термінами його каденцій (рис.2):

1) 1994-1999 рр. - громадянські свободи, на відміну від політичних прав, вельми обмежувалися державою. Це пояснювалося необхідністю контролю над суспільством у процесі державного становлення («скажіть, какое общество мы собираемся строить, и я его буду строить»);

2) 1999-2005 рр. - посилення тенденцій по обмеженню громадянських свобод і політичних прав. Це було нелогічно, оскільки на той момент здавалося можливим навпаки послабити контроль держави над громадянським суспільством, його правами і свободами. Але звичайний контроль, характерний за часів СРСР, був найбільш комфортним для Л.Кучми як «радянського вихованця», так і його оточення («Украину мы создали, теперь нам нужно создать украинцев»).

Отже, політику другого президента можна охарактеризувати як стратегію «обмеженої залученості», яка багато в чому перегукувалася з політикою перших секретарів ЦК КПРС і методами її ведення.

За часів правління третього президента, який прийшов до влади на «гребені помаранчевої революції», рейтинги громадянських свобод

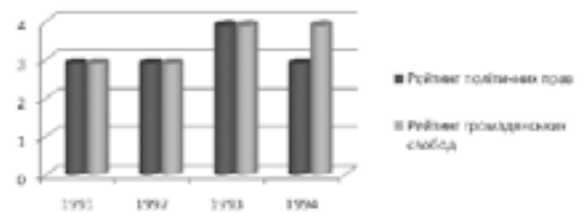

Рисунок 1. Каденція Кравчука - стратегія «раціональної залученості»

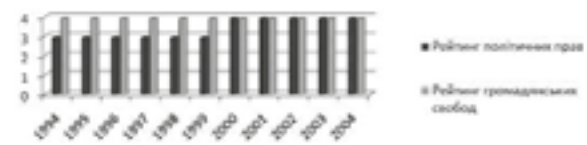

Рисунок 2. Каденція Кучми - стратегія «обмеженої залученості»

і політичних прав за весь період суверенності України досягли свого мінімуму (рис.3), що означало розширення демократичних принципів. В. Ющенко, на відміну від попередників, у своїй політиці зробив ставку на зниження державного контролю. Громадянське суспільство вперше отримало максимум свобод при відносній обмеженості політичних прав. В історії незалежності України це час найбільш лояльних відносин між політичними інститутами вищої державної влади і громадянами. Політику президента В. Ющенка в 2004-2010 рр. можна охарактеризувати як стратегію «непримиренності до залученості», оскільки був обраний чіткий курс на демократичні перетворення і розвиток подій щодо повернення в «радянське минуле», «перспективи політичного застою на тривалу перспективу» таїло загрози вибухів народного невдоволення («у нас пробовали украсть будуще»). На відміну від свого попередника четвертий президент підтримав напрям вектора політики перших двох президентів. І якщо в першій половині каденції В. Януковича політичні права та громадянські свободи були розширені, а його політика мала «демократичне забарвлення», то в другій половині його правління поле політичних прав було звужено до показників часів правління Л. Кучми, політика якого в даних питаннях була вельми співзвучною з політикою часів СРСР (рис. 4). Політичні події даного періоду в Україні привели до падіння рейтингу демократичних прав і громадянських свобод з «вільного» до «частково вільного». Україна втратила неформальний статус «кращого серед гірших» на пострадянському просторі. Демократичні досягнення, які відбулися в результаті «помаранчевої революції», перебували під загрозою.

Четвертий президент скористався звичними і перевіреними механізмами управління, тим самим підтвердив ефективність поширення тенденцій ретрадиціоналізації. Його політиці була характерна стратегія «повної залученості», яка базувалася на традиційних цінностях і поверненні до методів ведення політики, характерним часам існування СРСР. Янукович перетворив «проблемну демократію» в Україні на «гібридний режим». У 2012-2014 роках «глобальна демократія зайшла в глухий кут», в тому сенсі, що не було зазначено ні значного прогресу, ні регресу в рівні демократії в Україні. Глобальна економічна криза акцентувала раніше існуючі негативні тенденції в політичному розвитку, а також посилила міць авторитарних режимів по всьому світу, особливо на пострадянському просторі. Тактика «повернення з небуття радянських політичних традицій» виявилася особливо плідною в Україні в останні 2012-2014 роки.

Висновки. Таким чином, концепція «залученості в процес ретрадиціоналізації» в різні періоди правління президентів виявлялася по-різному. Найбільшого поширення вона отримала за часів другої каденції Л. Кучми, а також за президентства В. Януковича - простежувалося звуження громадянських свобод і політичних

прав, повернення до традиційних методів правління, характерних періоду існування України у складі СРСР, активне розгортання тенденцій ретрадиціоналізації, їх поширення і визнання в суспільстві. Період правління Л. Кравчука слід охарактеризувати як перехідний, в якому на початковому етапі проявляється стрімка спроба відмови від традиційних цінностей і різкий перехід до демократичних. Однак, в результаті невідповідності суспільства до радикальних змін, нездатності державних інститутів організувати в короткі терміни новий життєвий порядок, дана ініціатива першого президента України виявилася неефективною, і він також, як і його послідовники, вирішив вдаватися до перевірених за часів існування СРСР способів державного регулювання суспільного життя. Найменшого поширення концепція «залученості в процес ретрадиціоналізації» отримала в період правління президента В. Ющенка. Він, на відміну від інших глав держав, виявився прихильником демократичних принципів, тому традиційні цінності, які вкоренилися в суспільстві за період існування СРСР, були відкинуті. Слід зауважити, що дана політика не дала своїх плодів, більш того, призвела до розчарованості демократичним процесом та зниження довіри до політичних інститутів, що в свою чергу знову збільшило зацікавленість і актуальність тенденцій ретрадиціоналізації.

Безумовно, необхідно визнавати наявні успіхи України в розвитку демократичних свобод та інститутів. Але такий оптимізм має бути поміркованим: не слід забувати, що дрейф у бік авторитаризму, який спостерігається на пострадянському просторі останніми роками не дозволяє вважати справжнім «проривом» першість України серед країн СНД за відповідними міжнародними рейтингами [7, с. 81].

Дослідження динаміки тенденцій ретрадиціоналізації в політичному житті України має важливе значення. Оскільки побудова правово-

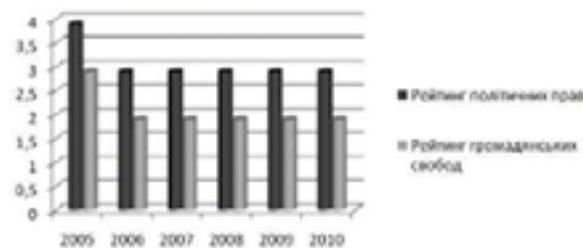

Рисунок 3. Каденція Ющенка - стратегія «непримиренності до залученості»

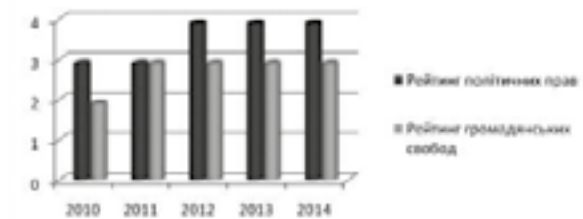

Рисунок 4. Каденція Януковича - стратегія «повної залученості»

го демократичного українського суспільства передбачає не тільки чітке бачення «кінцевої мети за об'ємом», а й передбачення всіх «підводних течій» на шляху до її досягнення, включаючи можливий наступ різних кризових політичних ситуацій і «нештатних» режимів. Успіх у проведенні демократичних реформ в значній мірі залежить від серйозного теоретичного обґрунтування

обраної стратегії й зобов'язує приділяти особливу увагу тим моментам, які раніше багатьом здавалися несуттєвими [8, с. 11]. Тому доцільно взяти на озброєння сценарій різного, в тому числі й негативного, розвитку політичних подій та їх можливих наслідків, а також досвід пострадянських країн на шляху «воскресіння» і розвитку «радянських традицій».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гаман-Голутвина О.В. Авторитаризм развития или авторитаризм без развития: судьбы модернизации на постсоветском пространстве [Электронный ресурс] / О.В. Гаман-Голутвина. – Режим доступа: http://www.perspektivy.info/table/avtoritarizm_razvitija_ili_avtoritarizm_bez_razvitija_sudby_modernizacii_na_posts-ovetskom_prostranstve_2010-11-19.htm (15.11.10).
2. Гельман В.Я. Пострадянські політичні трансформації: начерки до теорії [Текст] / В.Я. Гельман // Політична думка. – 2010. – № 2. – С. 45-52.
3. Мельвил А.Ю. «Политический атлас современности»: замысел и общие теоретико-методологические контуры проекта [Текст] / А.Ю. Мельвил // Полис. – 2013. – № 5. – С. 6-15.
4. Романюк О. Модели посткоммунистических трансформаций [Текст] / О. Романюк // Політичний менеджмент. – 2011. – № 3 – С. 35-50.
5. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века. [Текст] / С. Хантингтон. – М.: РОССПЭН, 2003. – 368 с.
6. Чешков М. Постсоветская Центральная Азия в трех измерениях: традиционализация, периферизация, глобализация [Электронный ресурс] / М. Чешков. – Режим доступа: http://www.ca-c.org/journal/13-1998/st_02_cheshkov.shtml (27.09.11).
7. Levitsky S. The Rise of Competitive Authoritarianism [Text] / S. Levitsky, L. Way // Journal of Democracy. – 2012. – Vol. 13, № 2. – P. 78-89.
8. O'Donnell G. Defining Some Concepts (and Exposing Some Assumptions) [Text] / G. O'Donnell, Ph. C. Schmitter // Transitions from Authoritarian Rule. Prospects for Democracy. – Baltimore: Whitehead, 1986. – Vol. 4. – P. 9-13.

Стаття надійшла до редакції 06.06.2015

REFERENCES:

1. *Gaman-Golutvina O.V.* Avtoritarizm razvitija ili avtoritarizm bez razvitija: sud'by modernizacii na postsovetском prostranstve (Authoritarianism of development or authoritarianism without the development: the fate of modernization in the post-Soviet space). – Access: http://www.perspektivy.info/table/avtoritarizm_razvitija_ili_avtoritarizm_bez_razvitija_sudby_modernizacii_na_posts-ovetskom_prostranstve_2010-11-19.htm (15.11.10). - Nazva z ekranu.
2. *Gel'man V.Ja.* Postradjans'ki politichni transformacii: nacherki do teorii (Post-Soviet Political Transformation: an outline of the theory). *Politichna dumka*, 2010, no. 2, pp. 45-52.
3. *Mel'vil', A.Ju.* «Politicheskij atlas sovremenosti»: zamysel i obshhie teoretiko-metodologicheskie kontury proekta («Political Atlas»: concept and general theoretical and methodological outlines of the project), *Polis*, 2013, no. 5, pp. 6-15.
4. *Romanjuk O.* Modeli postkommunistichnih transformacij (Models of the post-communist transformation), *Politichnij menedzhment*, 2011, no. 3, pp. 35 - 50.
5. *Hantington S.* Tret'ja volna. Demokratizacija v konce XX veka (The third wave of democratization in the late twentieth century), Moscow, 2003, 368 p.
6. *Cheshkov M.* Postsovetskaja Central'naja Azija v treh izmerenijah: tradicionalizacija, periferizacija, globalizacija (Post-Soviet Central Asia in three dimensions: traditionalization, peripherization, globalization) [Elektronnij resurs]. – Access: http://www.ca-c.org/journal/13-1998/st_02_cheshkov.shtml (27.09.11). - Nazva z ekranu.
7. *Levitsky S., Way L.* The Rise of Competitive Authoritarianism, *Journal of Democracy*, 2012, Vol. 13, no. 2, pp. 78-89.
8. *O'Donnell G., Schmitter Ph. C.* Defining Some Concepts (and Exposing Some Assumptions), *Transitions from Authoritarian Rule. Prospects for Democracy*, Baltimore: Whitehead, 1986, Vol. 4, pp. 9-13.

Лавриненко Ганна Андріївна – аспірант
Донецький національний університет
Адреса: 21021, м. Вінниця, вул. 600-ліття, 21
E-mail: lavryk@mail.ru

Lavrynenko Ganna Andriijivna – postgraduate
Donetsk national university
Address: 21, 600-littya Str., Vinnycya, 21021, Ukraine
E-mail: lavryk@mail.ru